

שם: הלכה בזריזות ועלמות כעלם
אוצר החכמה

בגמרא (סוטה יב, ב) נאמר "שהלכה בזריזות כעלמה", ואילו רש"י משנה ומדייק "כעלם".
1234567

וביאור הדבר: שאלת הגמרא היא - הרי מרים היתה אז קטנה עדיין, ואם כן כיצד מתארה הכתוב כ"עלמה"? ומתרץ שהלכה בזריזות כגדולה, "כעלמה". ואילו לרש"י הוקשה יתור תיבת "העלמה", ומתרץ שהלכה בזריזות ובתקיפות ובחוזק כזכר, "כעלם".
אוצר החכמה

ג, יא

ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו

ויגדל משה: והלא כבר כתב ויגדל הילד, אמר רבי יהודה צרבי אלעאי: הראשון לקומה והשני לגדולה, שמינהו פרעה על ציתו.

צריך ביאור:

א. מדוע מעתיק בדיבור המתחיל גם מלת "משה".

ב. מדוע מציע את הקושיא (בדרך כלל אין רש"י נוהג להקדים את הקושיא שבפסוק).

ג. לכאורה לא קשה כאן מידי, שהרי בפסוק הקודם נאמר "ויגדל הילד ותביאחו לבת פרעה", שנגמל ולכן החזירוהו אל בת פרעה; ואילו כאן נאמר "ויגדל משה ויצא אל אחיו", שגדל והתבגר.

ד. מהו הדיוק "הראשון לקומה" (והרי ילד מתפתח בתחומים רבים - באבריו, במשקלו, בדיבורו, בשכלו וכו').

ה. מנין לו שפרעה מנהו "על ביתו" דוקא, ולא מינוי אחר.

והביאור:

מזה שנאמר "ויהי בימים ההם ויגדל משה" משמע שזה הי' מיד אחרי "ויגדל הילד" שנאמר בפסוק הקודם. ואין לומר, איפוא, ש"ויגדל משה" פירושו גידול והתבגרות, שהרי לא יתכן כלל שזה הי' "בימים ההם" (כשנגמל). לכן מפרש

הראשון לקומה - כלומר: משה גדל ב"קומה" כפשוטו, וזה אירע זמן רב לאחר שנגמל. היינו שיוכבד לא החזירה את בנה לבת פרעה תיכף משנגמל, אלא היא הצליחה להחזיקו אצלה מספר שנים נוספות, עד שגדל בקומה, בטענה שהילד צריך לה וכרוך אחרי'.

והשני לגדולה - "בימים ההם", כשגדל משה בקומה, עלה לגדולה.

ולכן מציע רש"י את הקושיא בתחלת פירושו וכותב "והלא כבר כתיב ויגדל הילד", כי עיקר חידושו הוא שמצד זה שנאמר שוב "ויגדל משה" משתנה פירושו של "ויגדל הילד" שבפסוק הקודם.

אמנם, מובן מאליו שיוכבד הצליחה להחזיק את משה אצלה רק עד שהגיע לגיל שש בערך, ולכל היותר - עד שהגיע לגיל שתיים-עשרה בערך, ואז הוכרחה להחזירו אל בת פרעה. וקשה: כיצד עלה משה לגדולה בגיל צעיר כזה? לכן מפרש

^{שמינהו פרעה על ביתו - בלבד, לא לתפקיד מלכותי, וגם בחור צעיר יכול לכהן בתפקיד כזה. וכפי שמצינו ביוסף, שבגיל שבע-עשרה בערך ניהל את ביתו של פוטיפר.}

ומשה זכה למינוי זה (למרות גילו הצעיר) כתוצאה מכך שהי' חביב ביותר אצל בת פרעה, והיא שהשפיעה על אבי' למנות את משה על ביתו.

לפי זה מתורץ גם היתור של מלת "משה" (שהרי גם באם הי' כתוב "ויגדל ויצא אל אחיו" הי' מובן שהכוונה למשה): משה נזכר כאן בשמו כדי לרמוז שהוא עלה לגדולה בגלל חביבותו בעיני בת פרעה (ראה רש"י ריש פרשתנו: "מנאן בחייהן בשמותן כו' להודיע חיבתן").

לכן מעתיק רש"י בדיבור המתחיל גם מלת "משה", כדי לבאר מדוע זכה משה למינוי זה בגיל כה צעיר.

בשם אומרו

רבי יהודה ברבי אלעאי (שהוא רבי יהודה סתם - רש"י ביצה כו, א) הי' עני ואביון, ועד שהוא ואשתו הוכרחו להתחלק במעיל אחד (נדריים מט, סע"ב). אך למרות עניותו הגדולה הי' "ראש המדברים בכל מקום" (במצות המלך, שצוה עליו לדבר תחלה בכל מקום, רש"י), ו"מוריינא דבי נשיאה" (מינהו קיסר ראש על בית נשיא, רש"י) (שבת לג, ב. מנחות קד, רע"א), וזאת כתוצאה מכך שהי' חביב על המלך ונשא חן בעיניו (ראה שבת שם).

ואף כאן: משה נתמנה על ביתו של פרעה למרות גילו הצעיר בגלל חביבותו בעיני בת פרעה.

יינה של תורה

משה רבינו הי' כליל המעלות והשלימות, הן במעלתו כצדיק וקדוש והן במעלתו כמנהיג ורועה. וכמאמר רז"ל (סוטה יב, א) על הפסוק "ותרא אותו כי

טוב הוא": "אחרים אומרים נולד מהול (מעלתו העצמית), וחכמים אומרים נתמלא הבית כולו אור" (מעלתו בתור מנהיג).

ושתי מעלות אלו נרמזות ברש"י:

קומה - מעלתו העצמית.

שמינהו פרעה על ביתו - מעלתו בתור מנהיג.

ומעלות אלו נרמזות אף בשמו של בעל המאמר:

יהודה - מלשון הודאה וביטול, רומז לספירת המלכות, שהיא שרש ומקור להתהוות העולמות והנבראים (מעלתו בתור מנהיג).

ברבי אלעאי - מלשון העלאה, רומז לספירת המלכות כפי שהיא עולה ומשתייכת לספירות שלמעלה ממנה (מעלתו העצמית).

ב, יג

ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך

שני אנשים עברים: דמן ואזכרס

צריך עיון - מהו ההכרח על כך בפשוטו של מקרא. וראה רש"י להלן ה, כ.

למה תכה: אף על פי שלא הכו נקרא רשע בהרמת יד.

בגדר איסור זה של הרמת יד על חבירו יש לומר בשני אופנים.

א. הרמת היד היא התחלת הפעולה של הכאת חבירו, ולכן כבר בהתחלת הפעולה נקרא רשע (האיסור הוא מצד הנפעל).

ב. האיסור הוא מצד המגבי', היינו שעצם הרמת היד על חבירו היא פעולה אסורה (האיסור הוא מצד הפועל). פירוש: הרמת היד עצמה היא מעשה רע, זוהי הנהגה (מדה) רעה של המגבי' והמכה, ולכן מצד הנהגה זו עצמה נקרא רשע.

והנה, רש"י לא כתב "נקרא רשע בהרמת יד על חבירו" וכיוצא בזה; משמע שהוא סבור כאופן השני.

רעך: רשע כמותך.

כאשר שני אנשים נצים ורבים זה עם זה, לא יתכן שאחד מהם יהי צודק לגמרי, שכן בגלל המחלוקת בוודאי יעשה דברים שאינם על פי תורה. לכן מפרש רש"י שגם המוכה הי' רשע.